

5. Зязюн І. А. Безсвідоме у пізнавальній діяльності / І. А. Зязюн // Кримські педагогічні читання: матеріали Міжнар. наук. конф. 12-17 вересня 2001 р. (За ред. С. О. Сисоєвої і О.Г. Романовського). – Харків: НТУ «ХПІ», 2001. – С. 9-20.
6. Кремцова О. В. Из опыта эстетического образования и воспитания будущего учителя / О. В. Кременцова // Сов. педагогика. – 1976. – №10. – С. 58-60.
7. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высш. шк., 1990. – 172 с.
8. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко (Сост. и автор вступ. слова В. С. Хелемяндик). – М.: Политиздат, 1988. – 256 с.
9. Сисоєва О. В. Естетика праці вчителя / О. В. Сисоєва. – К.: «Знання», 1979. – 48 с.
10. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / В. А. Сухомлинский (Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль). – М.: Педагогика, 1979.– Т.1. – С.28-107

УДК 378

І. М. Варава, м. Харків, Україна / I. Varava, Kharkiv, Ukraine
varavva.irina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті на основі аналізу законодавчо-нормативної бази та наукової літератури було проведено аналіз понять «наукова діяльність», «дослідницька діяльність», зокрема в аспекті її представлення її організації у вищій школі; визначено особливості науково-дослідницької діяльності студентів як суб'єктів вищої освіти. При цьому автором зауважується на обов'язковості провадження такої діяльності у вишах. Кожен студент як суб'єкт здобуття вищої освіти має бути залученим до такої діяльності відповідно чого проблема його науково-дослідницької підготовки набуває особливої актуальності. Автором зазначено, що діяльність студентських наукових товариств виявляється не лише в проведенні наукових освітніх заходів, але й у популяризації наукової діяльності серед різних категорій суб'єктів освітнього процесу, залученні студентської молоді до інноваційної діяльності. Доведено, що організація наукової діяльності студента у вищому навчальному закладі розширює його світогляд, виховує потяг до самоосвіти, розвиває мислення, надає уміння спостерігати, аналізувати, творчо інтерпретувати результати інших досліджень.

Ключові слова: наукова діяльність, дослідницька діяльність, наукове дослідження, види та форми наукової роботи, наукові компетенції, суб'єкт вищої освіти.

Annotation. The article investigates the issues of 'scientific activity' and 'research activity' on the basis of legislation and regulation framework as well as scientific literature, with a particular focus on the organization of these activities in tertiary education. The peculiarities of undergraduates' research work have been defined. Simultaneously, the author highlights the crucial necessity of students' participation in these activities in higher education institutions. Every student, as a subject to pursue tertiary education, should be involved in the activity of this kind. In this respect, the scientific and research training of university undergraduates is gaining special importance. It has been indicated that the aim of student scientific societies is not only to conduct research, but also to popularize the idea of scientific work among all the participants of the educational process and involve students in innovation activities. It has been proved that students' scientific activity in higher education institutions broadens their mental outlook, encourages the desire for self-education, develops their critical thinking skills, the ability to observe, analyse, and interpret creatively the results of other scientists' research.

Key words: scientific activity, research activity, scientific research, types and forms of scientific work, scientific competences, subject of higher education.

Постановка проблеми. Метою організації наукової діяльності студента у вищому навчальному закладі є розширення його світогляду, виховання потягу до самоосвіти, розвитку мислення, уміння спостерігати, аналізувати, творчо інтерпретувати результати інших досліджень. Зауважуючи на тому, що сучасний фахівець має бути готовим не лише впроваджувати конкурентоспроможні технології та матеріали у фахову діяльність,

але й модернізувати застарілі з них, адаптувати до сучасних реалій, наукові компетенції випускника університету стають важливим ресурсом для його фахової реалізації.

Отже, актуальною проблемою є необхідність навчання студентів здійснювати наукові дослідження у різних їх видах та формах.

Аналіз попередніх досліджень. У працях дослідників проблема науково-дослідницької діяльності особистості розглядалась переважно з акцентом формування дослідницьких умінь у різних категорій суб'єктів, включених у науково-дослідницьку діяльність, зокрема: керівників загальноосвітніх закладів (В. Базилук), майбутніх учителів географії (О. Миргородська), учнів дослідницького типу (В. Кисільова). У дослідженні І. Сенчі термін «дослідницька діяльність» входить до більш широкого за змістом поняття «дослідницька культура», М. Князян доповнює досліджуване поняття акцентом самостійності у межах представлення формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов. Отже, вбачаємо досить високий ступінь інтересу науковців до проблеми дослідницької діяльності. Проте ця проблема потребує подальшого вирішення в плані виявлення сутності й теоретичного обґрунтування змісту науково-дослідницької діяльності студента.

Мета статті – з'ясувати і схарактеризувати особливості науково-дослідницької діяльності студентів як суб'єктів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення сутності й теоретичного обґрунтування змісту науково-дослідницької діяльності студента потрібно звернутись до аналізу понять «наукова діяльність», «дослідницька діяльність», зокрема в аспекті представлення її організації у вищій школі.

У законодавчо-нормативній базі термін наукова діяльність трактується як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [1, ст. 1].

Аналіз нормативних документів дозволив визначити розмежування понять «наукова діяльність», «науково-організаційна діяльність», «науково-педагогічна діяльність» та «науково-технічна діяльність». Зауважуємо, що термін «науково-дослідницька діяльність» у нормативно-законодавчій базі не представлено. Отже, вважаємо за потрібне звернутись до довідниково-джерельної бази з метою з'ясування особливостей тлумачення змісту досліджуваного поняття.

У енциклопедичному словнику представлено поняття «науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах», зміст якого є ідентичним змісту законодавчих статей [2, с. 554 - 555]. Зауважуємо, що досліджуване поняття є недостатньо висвітленим у словниках, але досить активно інтерпретоване у підручниках з педагогіки вищої школи. Так, науковцями визначено сутність та організація науково-дослідної роботи студентів як складової їх фахової підготовки [3]; представлено основні види науково-дослідної роботи студентів (Педагогіка, Прокопенко) [4]; розмежовано зміст науково-дослідної роботи студентів та магістрантів (Вітвицька [5], Слєпкань [6]). Ґрунтовним доробком вчених щодо розвитку науково-дослідницької діяльності студентів можна вважати її історико-педагогічний аналіз, здійснений О. Микитюком [7], В. Майбородою [8].

Думка дослідників щодо характеристики напрямів організації науково-дослідницької діяльності студентів в цілому є спільною, однак, поділяючи її загалом на навчальну та позанавчальну, науковці визначають певні нюанси залучення студентів до такої діяльності. Зокрема, у дослідженні О. Овракімян визначаються основні напрями науково-дослідної роботи студентів:

– навчальна науково-дослідна робота – комплексна система інтенсифікації навчального процесу за допомогою впровадження в усі види навчальної роботи студентів упродовж усього періоду навчання елементів наукової роботи (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, виконання курсових і дипломних робіт, індивідуальних навчально-наукових завдань, виконання завдань у межах виробничої практики);

– науково-дослідна робота студентів, що виконується понад навчальний план, представлена комплексною системою участі студентів у формах науково-дослідної діяльності понад навчальний час і спрямованою на поглиблення творчих, професійних якостей особистості майбутнього фахівця (участь у конкурсах наукових робіт, наукових гуртках, виступ із доповідями на конференціях, семінарах);

– практична науково-дослідна робота студентів – комплексна система участі студентів у науково-дослідній роботі, спрямована на вирішення конкретних суспільних і виробничих завдань з використанням наукових досягнень в умовах професійної діяльності [9].

Подібної думки щодо напрямів організації науково-дослідницької діяльності студентів дотримується й Г. Пономарьова, розрізняючи науково-дослідницьку діяльність як елемент навчального процесу, як таку, що здійснюється поза навчальним процесом. Однак окремим напрямом науковець визначає організацію науково-дослідної роботи студентів у межах їхньої участі у науково-організаційних заходах (конференціях, конкурсах тощо) [10].

Студент має бути залученим до різних видів та форм наукової діяльності, яка здійснюється у межах університету або координується університетом. При цьому така діяльність може бути за характером навчально-

науковою та науково-дослідницькою. Навчально-науковими формами науково-дослідницької діяльності студентів традиційно визначено ті, що є складовими частинами навчального процесу ВНЗ: наукові реферати, дослідницькі лабораторні роботи, домашні завдання з елементами наукового пошуку, дослідницькі завдання у межах усіх видів практик, курсові, дипломні роботи та проекти. При цьому науковці підкреслюють важливість підтримувати мотивацію студентів до наукової діяльності через забезпечення її наступності та перспективності. Так, О. Кривонос зауважує, що курсові роботи на різних курсах навчання можуть мати спільну тематику і, поступово удосконалюючись, переростати у дипломну роботу [11, с. 255]. Отже, визначаємо, що важливим для викладача є допомога студентові у визначенні такої наукової теми, яка б потенційно могла бути розширена й мала перспективу дослідження.

Продовжуючи тему наступності та послідовності у організації науково-дослідницької діяльності студентів у ВНЗ, слід зауважити на логіці її реалізації. Зокрема, послідовність навчального процесу, за думкою Г. Пономарьової, зумовлює спадкоємність методів і форму наукової діяльності студентів від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до інших [10, с. 140]. Зазначений процес відбувається через поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань і компетенцій наукової діяльності.

Науково-дослідницькі форми представлені у діяльності студентів, що виконується у позанавчальний час, зокрема у межах роботи студентських гуртків, студентських наукових товариств, проектних та грантових тем тощо. При цьому зауважуємо, що курсові, дипломні роботи та проекти можна також вважати науково-дослідницькими, оскільки функція керівника в діяльності студента обмежується консультаціями, тобто студент виявляє себе як самостійна одиниця наукової діяльності і несе відповідальність за її результат.

Розмаїття наукових представлень поняття «дослідницької діяльності» дозволило здійснити аналіз розуміння його змісту у авторських інтерпретаціях. Зокрема, М. Князян розглядає самостійно-дослідницьку діяльність особистості як пізнавальну діяльність творчого характеру, яка сприяє розвитку методологічної культури особистості, її інтересів, системного критичного мислення, рефлексії, готовності до ефективної реалізації дослідження на засадах поліпарадигмальності. [12]. При цьому автор зауважує на тісному поєднанні двох видів діяльності: самостійної та дослідницької, у межах чого відбувається інкорпорування елементів дослідницької діяльності (опрацювання певної літератури, комплектування бібліографії, утворення «банку творчих ідей») до структури самостійної роботи студентів.

Досліджуючи поняття «дослідницької культури», І. Сенча виокремлює мотиви, що спонукають дослідницьку діяльність студентів: задоволення від процесу діяльності; прагнення отримати позитивний результат; прагнення отримати винагороду за діяльність; запобігання санкцій, що погрожують за ухиляння від діяльності [13].

Отже, за думкою науковців, дослідницька діяльність має активізувати інтерес студентів до процесу отримання нового знання, а її якість залежить від сформованості дослідницьких умінь: аналізу, узагальнення, оцінювання, організації експерименту тощо та умінь самостійної організації праці: відповідальності, організованості, розподілу часу тощо.

Науково-дослідницька діяльність студента вищого закладу освіти вирізняється індивідуальним або колективним характером. При цьому уваги заслуговують особливості її організації. За думкою В. Вихрущ, Ю. Козловського, Л. Ковальчук [14] , індивідуальна наукова робота передбачає самостійне визначення дослідником теми, темпу, процедури діяльності, при цьому існує високий ступінь ризику суб'єктивної оцінки результативності дослідження. Натомість колективна наукова діяльність потребує кооперації та координації зусиль багатьох фахівців, а значить результати праці за характером будуть більш об'єктивними.

Однак вважаємо за можливе полемізувати із таким твердженням науковців, оскільки вважаємо, що об'єктивність оцінки результату науково-дослідницької діяльності і окремого автора, і наукового колективу залежить від того, наскільки ефективно відбувалася її корекція відповідно до зауважень наукової спільноти. У цьому аспекті важливості набуває система обміну науковою інформацією на різних етапах здійснення наукового дослідження. Отже, наукові звіти, участь у конференціях, семінарах та інших формах апробації результатів дослідження дає можливість науковцю зрозуміти об'єктивні оцінки колег і вчасно здійснити рефлексію власної діяльності.

У дослідженні Г. Пономарьової йдеться про включення у науково-дослідну роботу студентів трьох елементів:

- навчання студентів елементів дослідницької діяльності; організації та методики наукової творчості;
- наукове дослідження, здійснюване під керівництвом керівника (професора або доцента);
- науково-дослідна робота студентів як елемент просвітницької пропаганди досягнень науки і техніки [10].

Висновки. Аналіз змісту форм і видів діяльності студента у вищому освітньому закладі дозволяє зауважити, що елементи науково-дослідної роботи містяться майже у всіх цих навчальних видах та формах. Так,

найбільш простою формою навчальної діяльності студента, що містить елементи наукової діяльності можна вважати реферат, який можна розглядати і як продукт, створений студентом, і як прийом навчального заняття – за умови представлення студентом реферативної інформації для інших студентів. У процесі створення реферату студенти вчаться збирати й аналізувати джерельну базу, оформлювати посилання, логічно викладати інформацію, розвиваючи при цьому культуру наукового стилю мовлення.

У виконанні різних вправ та індивідуальних завдань передбачена також актуалізація наукових компетенцій студента, які стосуються умінь працювати із базами даних, аналізувати й синтезувати інформацію, висувати й спростовувати гіпотези, полемізувати із науковою позицією конкретного дослідника або групи дослідників.

У процесі виконання курсової та дипломної роботи студенти оволодівають технологією організації наукового дослідження, методами пошуку, аналізу й синтезу інформації; набувають умінь систематизації й узагальнення масиву наукових доробків дослідників, критичного оцінювання інформації, візуалізації отриманих даних, інтерпретації результатів шляхом зіставлення отриманих результатів з гіпотезою дослідження, представлення актуальності результатів дослідження для застосування в інших, відмінних від експериментальних, умовах; опановують методи математичної статистики; вчаться формулювати конструктивні висновки й рекомендації.

Особливо значущою для розвитку наукових компетенцій студента можна вважати науково-дослідницьку діяльність, що виявляється в умінні презентувати результати досягнень на загал професійної аудиторії (виступи з доповідями, участь у дискусіях, створення мотиваційних листів для отримання можливості участі у грантових темах тощо).

Список використаних джерел:

1. Закон України про наукову і науково-технічну діяльність. – ел. ресурс. – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
2. Енциклопедія освіти/ Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В.І. Лозової. – Харків: «ОВС», 2006. – 496 с.
4. Педагогіка: баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III – IV рівнів акредитації / кол. авторів; за ред. І.Ф. Прокопенка. – Харків: Фоліо, 2015. – 572 с.
5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
6. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2005. – 239 с.
7. Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / О.М. Микитюк. – Харків : «ОВС», 2001. – 256 с.
8. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.) / В.К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
9. Овакімян О.С. Науково-дослідна робота як ресурс розвитку творчого потенціалу особистості студента: автореф. дис.. кан. соціол. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О.С. Овакімян. – Х., 2006. – 25 с.
10. Пономарьова Г.Ф. Науково-дослідна робота студентів у ВНЗ як складова їх професійної підготовки / Наукові записки педагогіки. Вип. XXIV. – Харків, 2010. С. 138 – 145.
11. Кривонос О.М. Науково-дослідна робота в системі підготовки здобувача вищої освіти за напрямом підготовки б.04032 «Інформатика» / Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації. – 36. наук. праць Житомирського державного університету імені І. Франка. С. 252 – 260.
12. Князян М.О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки. – автореф. дис. д. пед. н., Одеса, 2007. – 44 с.
13. Сенча І.А. Педагогічні умови формування дослідницької культури майбутніх менеджерів у процесі фахової підготовки. – автореф. дис.. к.пед.н., Одеса, 2008. – 20 с.
14. Вихрущ В.О., Козловський Ю.М., Ковальчук Л.І. Основи наукових досліджень у галузі педагогіки: підручник. – Тернопіль: Крок, 2017. – 340 с.